

PSALMENVESPERS, MARTINIKERK (Nieuwe Cyclus 2017)
Reflecties Psalm 8: “De Psalmist, de wetenschapper, en het kind”¹

Lezingen uit de bijbel: (1) Psalm 8; (2) Mattheüs 18:1-5.

In aansluiting op de reflecties zingen wij uit het nieuwe Liedboek lied 839:1 (koor), 2, 3 en 4.

Psalm 8 is een geweldige Psalm. Het is in feite het eerste loflied in de Psalmen, en het is een loflied op God als degene van wie die prachtige wereld, die prachtige natuur afkomstig is. “Schepper” noemen we God dan. Maar dat woord is eigenlijk al te afstandelijk. Nergens wordt dat woord in de Psalm genoemd. God is HEER, YAHWEH, staat er in het Hebreeuws van de Psalmen: IK-BEN-DIE-IK-BEN; God *is* er, en de schepping *komt* er—en die “schepping” is voor de Psalm dichter in de eerste plaats vooral de sterrenhemel; de hemel, de maan en de sterren. De aarde is voor hem in eerste instantie meer de plaats waar Gods macht over de sterrenhemel ervaren wordt, zoals hij aangeeft in de omlijsting van zijn Psalm, wanneer hij begint en eindigt met dezelfde uitspraak: “HEER, onze Heer, hoe machtig is uw naam *op heel de aarde*” (8:2, 10). Over de aarde zelf spreekt hij pas in het laatste gedeelte van zijn gedicht; dan spreekt hij over de mens en over de dieren: de dieren van het veld, de vogels aan de hemel, en de vissen in de zee (8:6-9). Maar in eerste instantie is de schepping voor hem *de sterrenhemel*—de hemel waaraan de maan en de sterren staan; hij vergeet zelfs te spreken over de zon; het is *de nachthemel* die hem beroert, en de aarde is voor hem de plaats van waaraf, de uitkijkpost van waaruit deze nachthemel wordt waargenomen. En daarmee onthult de Psalmist de oer-ervaring van de mens, wiens blik in de avond en de nacht als vanzelf omhoog getrokken wordt, tot het licht van die eindeloze hoeveelheid sterren, die patronen vormen, en die regelmaat laten zien; het licht dat in de duisternis van de nacht pas echt waarneembaar licht in de duisternis is. Wij zijn die ervaring vrijwel geheel verloren; wij zijn mensen van *het kunstlicht*. Door de lichtvervuiling zien wij de sterrenhemel vaak niet meer. En daardoor is de kans groot, dat wij ons ook niet meer verwonderen. Licht is voor ons niet meer een zaak van licht-in-de-duisternis; licht is voor ons een vanzelfsprekendheid; door onze lichtende beeldschermen zijn wij het gevoel van licht in de duisternis vrijwel geheel kwijtgeraakt. De Psalmist van deze duizenden-jaren oude Psalm echter niet; God is voor hem in eerste instantie de God die juist aan de nachtelijke sterrenhemel zijn luister toont; hij verwondert zich over deze sterrenhemel, en vergelijkt zich in zijn verwondering met een kind, in de verzen 2-3:

“U die *aan de hemel* uw luister toont – met de stemmen van kinderen en zuigelingen bouwt u een macht op tegen uw vijanden om hun wraak en verzet te breken.”

Je zou je kunnen afvragen: Over welke macht van kinderen heeft de Psalmist het? Hoe kan een kind nu op tegen de gewelddadige, krachtige macht van vijanden? Het antwoord dat de Psalmist hierop geeft, vind ik heel diepzinnig. Het kind is machtiger dan welke vijand ook, omdat bij uitstek een kind zich kan verwonderen. Als kind verwonderen we ons met open ogen over de ons omringende werkelijkheid. En het gevaar is groot dat we deze verwondering afleren als we groter worden. Heel gemakkelijk kan juist—ironisch genoeg—*scholing* leiden tot het einde van onze verwondering. De middelbare scholier, als zij of hij leert begrijpen dat er natuurwetten zijn, verliest daarmee vaak haar of zijn verwondering. “O, dat is niet zo gek dat dat gebeurt, want dat komt door de wetten van de natuur ... Volgens de wetten van de natuur gebeurt dit of dat altijd onder gelijke omstandigheden ...”

Heel gemakkelijk, als we oppervlakkig leren, als we oppervlakkig onderwijzen, kan dat leiden tot het einde van de verwondering die we als kind hadden. Maar het grootste wonder is eigenlijk de werkelijkheid zelf. Als we nog verder studeren in de natuurwetten, in de natuur, dan zien we hoe wonderlijk al die wetten zijn. Het is zoals Peter Barthel zegt aan het einde van zijn boekje, “gelovige mensen zouden wat verstandiger moeten zijn, verstandige mensen wat geloviger.”² De Psalmist van Psalm 8 ziet dat in. Het is het kind dat de macht van de verwondering nog heeft, en daarmee machtiger is dan wie dan ook. En het is Jezus die dat benadrukt, zo hebben we gezien in de tweede lezing uit het Evangelie naar Mattheüs. In de wereld van volwassenen stelt Jezus het kind centraal: “als je niet verandert en wordt als een kind, dan zul je het koninkrijk van de hemel zeker niet binnengaan” (Mattheüs 18:2-3). De verwondering is de poort tot Gods werkelijkheid. Het is het kind dat nog niet cynisch is, nog niet negatief, het vertrouwen in het goede nog niet heeft opgegeven, omdat het wonderlijke van het leven het kind niet beangstigt, maar juist nieuwsgierig maakt en vertrouwen geeft.

Wat de moderne wetenschap eigenlijk laat zien, is dat het nog wonderlijker is dan we al dachten. De Engelse sterrenkundige John Barrow, uit Cambridge, tevens christen, benadrukt dat, zoals in het krantenartikel dat in het programmaboekje staat vermeld. Onder de titel “Sterrenkunde toont de glorie van God”—een toespeling op Psalm 19—schrijft hij:

“De oude schrijvers die de hemel’s verheerlijking van Gods majesteit vierden [zoals de schrijver van Psalm 19] zagen alleen nog maar door een donker-gekleurd, beslagen glas. Nog onbekend aan hen en ontelbare anderen die hen volgden, heeft het Universum zich nu nog beter laten kennen door de instrumenten van de moderne wetenschappen als nog veel groter, nog veel spectaculairder, en nog meer nederig-stemmend dan wij ooit voor mogelijk hebben gehouden.”³

Door de verwondering over het geweldige Universum, voelt de mens zich echter tegelijk heel klein. Ook dat komt in de Psalm naar voren, als wij de verzen 4-5 lezen:

“Zie ik de hemel, het werk van uw vingers, de maan en de sterren door u daar bevestigd, wat is dan de sterveling dat u aan hem denkt, het mensenkind dat u naar hem omziet?”

Het onmetelijke, oneindige Universum geeft ons inderdaad ook een gevoel van kleinheid. En dat gevoel van kleinheid kan op zichzelf ook weer verwondering wekken over het feit dat God in dat Universum ook ons op het oog heeft. Dan wekt de verwondering over het Universum een tweede verwondering op, dat zo’n grote God ook denkt aan kleine mensen.

Bij sommigen heeft de ervaring van het onmetelijke, oneindige Universum echter een tegengesteld effect: zij relativeren de mens, beschouwen de mens als een toevalsproduct in een enorm, betekenisloos universum. Dat bemerkte ik ook deze zomer in mijn college in Cambridge toen ik naast een volstrekt atheïstische sterrenkundige zat bij de maaltijd. Bijna bij wijze van confessie zei hij me: “Kijk, ik ben een sterrenkundige, en ben bezig met processen van miljarden jaren. Ik moet je bekennen dat het menselijke leed mij niets doet. Het is slechts een ogenblik in de tijd. Het betekent volstrekt niets. Het korte menselijk bestaan is betekenisloos. Ik zou willen dat ik kon geloven.”—Dat is boeiend. Deze eerlijke confessie van een atheïst. Hij was de verwondering kwijt. Hij bestudeerde het koude, oude, eindeloze universum. —Maar, zo zegt de reeds geciteerde christen-sterrenkundige John Barrow—en u kunt verder meelesen in het programmaboekje—het is juist de

“Sterrenkunde [die] het simpele, levens-vijandige, betekenisloze Universum van de sceptische filosofen definitief veranderd [heeft]. De gedachte aan een *ordelijk* Universum dat *begrepen* en *betrouwbaar* geacht kan worden, is voor een belangrijk deel ontstaan vanuit religieuze aannames over de [ordelijke, betrouwbare] natuur van God zelf.

... In alle wetenschap die we beoefenen—zo vervolgt Barrow—zijn we gewend om vooruitgang te zien. Onze eerste pogingen om de natuurwetten te vatten, zijn vaak nog niet compleet. Op dezelfde manier geldt dat ook van onze religieuze gedachten over het Universum: we gebruiken benaderingen en vergelijkingen om iets te kunnen begrijpen van de hoogste dingen. Onze religieuze gedachten zijn niet de *hele* waarheid, maar ze zijn wel degelijk *onderdeel* van de waarheid.”

Wat John Barrow hier zegt is uitermate belangrijk. Alle taal, ook die in de wetenschap, is tijdelijk en ontoereikend. Zo weten de natuurkundigen bijvoorbeeld nog steeds niet of licht nu een golf of een deeltje is. Is licht een golf-beweging, of een stroom aan deeltjes? Licht laat zich met behulp van beide beelden, van “de golf” en “het deeltje”, beschrijven; het gedraagt zich in sommige opzichten als *een deeltje*, maar in andere opzichten ook als *een golf*. Onze beeldtaal van golf en deeltjes is ontoereikend. Het echte licht overstijgt onze *wetenschappelijke* taal, maar laat zich door taal wel benaderen, bij wijze van vergelijking. En zo is ook onze *religieuze* taal, zoals de beeldspraak van de Psalmen, tegelijkertijd ontoereikend en incompleet, maar ook wel degelijk nuttig. “Onze religieuze gedachten zijn niet de *hele* waarheid, maar ze zijn wel degelijk *onderdeel* van de waarheid.”

En de twee talen, de wetenschappelijke en de religieuze taal, lijken soms ook dicht bij elkaar te komen. En dat zien wij in het tweede citaat van John Barrow, als hij laat zien dat het feit dat het Universum onmetelijk groot, oud en koud is geen argument is voor het betekenisloze toeval, maar juist wijst op God als de bron van het leven.

Het Universum is alleen schijnbaar zo ongeschikt voor, en vijandig-gezind jegens leven; maar het is juist zo koud, zo oud, en zo groot dat het Universum het leven kan dragen; wij zijn opgebouwd uit de elementen die dwars door de miljarden-jaren aan astrofysische en biochemische processen heen mogelijk zijn geworden, zoals zuurstof en helium (die ontstaan in de eerste drie minuten na het begin) en koolstof, die het gevolg is van nucleaire reacties in de sterren, en die door de dood van sterren uitgezaaid worden in de rest van het heelal en uiteindelijk in ons mensen voorkomen.

“Daarom,—zo zegt John Barrow,—“moet een Universum dat ‘waarnemers’ [zoals ons] bevat miljarden jaren *oud* zijn en daarom miljarden lichtjaren *in grootte*. Dit zijn de *noodzakelijke voorwaarden* voor het ontstaan van leven. ... De Universums die voldoen aan de noodzakelijke voorwaarden voor het ontstaan van leven *zijn* groot en oud, donker en koud. ... Veel filosofen hebben in de enorme afmetingen en zeldzaamheid van het Universum een argument gezien voor de *doelloosheid* van het Universum. Maar ... deze aspecten [te weten, dat het Universum zo groot, oud en koud is] blijken juist de cruciale kenmerken te zijn die noodzakelijk zijn voor een Universum om zo’n complexe vorm van leven mogelijk te maken.”⁴

Met deze ogen zien wij geen betekenisloos universum. We zien een universum dat is opgenomen in Gods goedheid, waarheid en schoonheid. Ik moet denken aan de verwondering die een astronaut een aantal weken geleden uitte, cirkelend rond de aarde in

het Internationaal Ruimtestation, in een videogesprek met de paus. Gevraagd door de paus wat hem vreugde geeft in zijn buitenaardse verblijf, antwoordde deze astronaut:

“... wat mij elke dag de grootste vreugde geeft is dat ik naar buiten kan kijken en ik Gods schepping in zekere zin een beetje vanuit Zijn perspectief aanschouw. Als we de vrede en rust van onze planeet zien als deze ronddraait met 10 kilometer per seconde. En er zijn geen grenzen, er is geen conflict, het is alleen maar vredig. En je ziet de dunne laag van de atmosfeer die je ervan bewust maakt hoe kwetsbaar ons bestaan hier is.”⁵

Het is, naar ik meen, *die* kwetsbaarheid waarin God zelf gedeeld heeft. Hij is niet alleen de God van gene zijde gebleven. Hij is ook tevoorschijn gekomen *in* zijn eigen Universum, aan deze zijde, op zijn eigen aarde. Zoals het leven van het universum al een leven door de dood heen is, omdat onze bouwstenen ook het product zijn van gestorven sterren, zo is ook de Heer van de schepping zelf door geboorte en dood heengegaan. Een prachtige gedachte, nu wij Advent weer zien naderen. Waarom de Heer van de schepping zelf door geboorte en dood is heengegaan? Louter om ons te nodigen tot zijn dans. Hij danste die morgen toen de schepping begon—de dans *van de sterren* ... En nodigt ons uit: “Dans, dans, en doe maar mee met mij. Ik ben de heer van de dans”, zegt Hij. “Ik ga je voor, Ik haal ook jou erbij.” – Als wij de dans vergeten zijn, als het ritme verstoord is, als het lied van de schepping nog zelden gehoord wordt, komt hij zelf om de dans weer in te zetten. Om te dansen met blinden, verschopten, en met kinderen ... En zijn dans doorbrak zelfs de dood; hij danste uit liefde veel sterker dan de dood ... Schepping van het universum, geboorte van een kind, Advent en Kerst; er zijn momenten dat we ervaren dat ze sámen horen. – Amen.

Geurt Henk van Kooten, email: g.h.van.kooten@rug.nl

+++

GESPROKEN GEBEDEN: ...

HEER ONZE GOD, wij danken u voor de schoonheid van de sterrenhemel. Wij danken u dat u in de schoonheid ervan tot ons spreekt. Dat het Universum wel onmetelijk groot, oud en koud lijkt, maar het tegelijk juist ons bestaan kan dragen. Wij danken u dat zo het grote en het kleine samen komen. Dat U de God bent, die niet—om zo te zeggen in onze ontoereikende taal—alleen de sterren in uw hand houdt, maar ook ons leven.

WIJ DANKEN U dat u niet alleen de God van schoonheid, en van waarheid bent, maar ook van goedheid. Dwars door de dood van sterren heen heeft u het menselijke leven geschapen. En mogen wij uw grootheid na-denken. U heeft ons bijna goddelijk gemaakt. Uit de dood van de sterren zijn onze lichamen voortgekomen. Terwijl onze geest ontstoken is aan uw Geest. Geef dat we ons in verwondering openstellen voor uw inspiratie, in wetenschap, in muziek, in lofprijzing, in ons leven.

ALS DE DANS IN ONS LEVEN gestokt is, HEER, wilt u dan geven dat we uit ons verdriet, uit ons cynisme komen, en weer worden als een kind. Doorbreek onze duisternis met uw licht.— Amen.

---

¹ Het programmaboekje bij deze reflecties is te vinden op <http://www.wijkgemeente-martinikerk.nl/diensten/psalmenvespers>.

---

² Peter Barthel, *Professor, bestaat God?* Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017, bladzijden 87 en 94.

³ John Barrow, "Astronomy illuminates the glory of God", *The Telegraph*, 21 maart 2006, zie <http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3623827/Astronomy-illuminates-the-glory-of-God.html>.

⁴ Zie John Barrow, "Why is the Universe so Big?", Lezing Gresham College, Londen, 21 oktober 2003, <https://www.gresham.ac.uk/lectures-and-events/why-is-the-universe-so-big>.

⁵ Zie het videogesprek tussen paus Franciscus en de bemanning van het Internationaal Ruimtestation ISS op 26 oktober 2017, te zien op <http://www.bbc.com/news/av/science-environment-41770260/pope-s-tough-question-for-international-space-station-crew>.